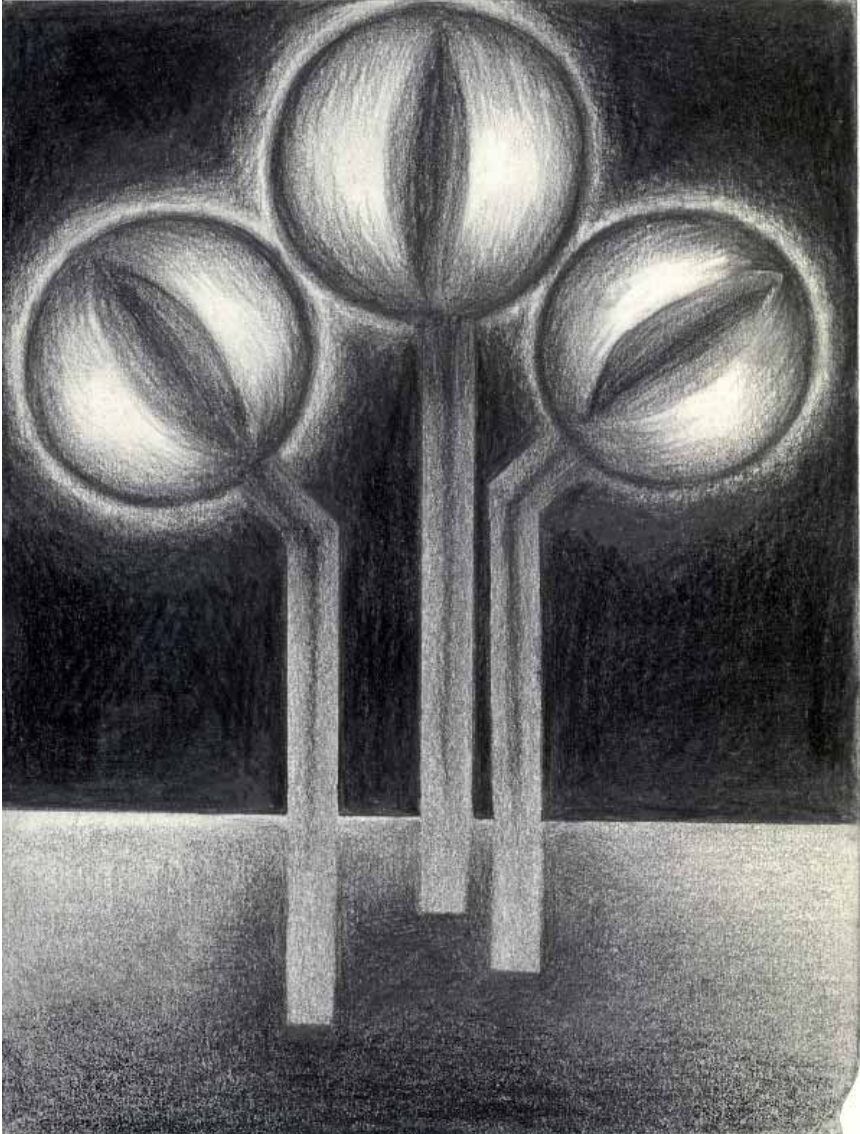

Ressenyes

CÀMARA I SEMPÈRE, Hèctor, *La Mare de Déu en el Flos Sanctorum romançat (1494)*, Universitat d'Alacant, Sant Vicent del Raspeig, 2009, 248 p.

La *Legenda aurea* de Jacobus de Voragine (1264) va tenir, sens dubte, una gran difusió i una extraordinària influència en tot l'Europa medieval. Es tracta d'una recopilació de vides de sants i d'episodis de la vida de Crist i de la Verge Maria –aquests últims basats en relats tradicionals i apòcrifs– que apareix perfectament inserida en la tradició hagiogràfica occidental.

Jacobus de Voragine (Varazze, ca. 1226 - Gènova, 1298), membre de l'orde de predicadors o dominics, que va arribar a ser arquebisbe de Gènova (1292), va ser un personatge d'una vasta cultura, d'un gran domini dels coneixements teològics i doctrinals i d'un discurs racional basat en un contingut extens d'autoritats, com es pot comprovar en les seues obres, com ara sermonaris, llegendaris, històries i cròniques. Tot i que la *Legenda aurea* va ser pensada com a ajuda als predicadors, l'estructura

i el contingut dels seus capítols, en els quals es posa de manifest l'expressió de la devoció popular del cristianisme, van fer que prompte s'utilitzara també com a llibre de lectura als temples, als convents i, fins i tot, a escala particular. Són nombroses les biblioteques reials, nobiliàries i burgeses on s'ha comprovat l'existència d'exemplars d'aquest llibre. De fet, la *Legenda aurea* és l'obra més reproduïda en la baixa edat mitjana i fàcilment podem comparar-ne la difusió a la d'un *best-seller* actual.

Aquesta difusió, primer mitjançant còpies manuscrites i posteriorment per mitjà d'impressos, va fer que s'utilitzara amb profusió dins i fora de l'àmbit eclesiàstic des d'un punt de vista didacticodoctrinal i, per tant, que servira de base a diferents obres medievals i de font d'inspiració de diferents manifestacions artístiques, com ara pictòriques, escultòriques o dramàtiques. I també que fóra una obra traduïda molt prompte a les llengües romàniques, entre aquestes, la de la *Festa d'Elx*, això en una època en la qual l'escriptura religiosa es feia majoritàriament en llatí.

En la nostra llengua es conserven cinc manuscrits complets i nombrosos textos fragmentaris. El més conegut està custodiat a la Biblioteca Nacional de París, du per títol *Vides de sants rosselloneses* i està datat en els primers anys del segle XIV. Va ser editat l'any 1977 per Ch. S. M. Kniazzezh, E. J. Neugaard i J. Coromines (Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana). Respecte als impresos –que abans del llibre d'Hèctor Càmara no havien estat objecte d'una especial atenció–, entre la invenció de la impremta i l'any 1576, s'han localitzat vuit edicions completes, d'entre les quals destaca l'incunable *Flos Sanctorum romançat* (Barcelona, J. Rosenbach, 1494), que serveix de base a *La Mare de Déu en el Flos Sanctorum romançat (1494)*.

Dins del nostre àmbit cultural, cal destacar la importància que la *Llegenda daurada* va tenir com a font dels arguments dels drames religiosos de tècnica medieval. És el cas de les

cerimònies nadalenques del cant de la Sibila o, molt especialment, dels misteris de temàtica assumpcionista, un dels quals, la *Festa o Misteri d'Elx*, s'ha sabut conservar viu fins a l'actualitat, cosa que li ha permès ser declarat per la Unesco Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat (2001). Els misteris assumpcionistes de Tarragona (s. XIV), de la catedral de València (s. XV), d'Elx (s. XV) i de Castelló (s. XVI), a banda d'altres mostres (drama litúrgic de l'Estany, processons, dormicions, etc.) repartides per totes les terres de l'antiga Corona d'Aragó, beuen en els capítols dedicats a la Mare de Déu de l'obra de Voragine. Com ja han posat de manifest investigadors com Francesc Massip o Luis Quirante, la *Llegenda daurada* sintetitza diferents relats apòcrifs relatius a l'Assumpció de la Mare de Déu que es remunten als primers segles del cristianisme i que venien a oferir una explicació sobre la mort i glorificació de la Mare de Déu que no es troben en els evangelis canònics. De fet, hi ha detalls concrets en el *Misteri d'Elx*, com és el nom de les «germanes mies» que acompanyen la Verge Maria –Maria Jacobea i Maria Salomé–, que només podem entendre si llegim els diferents matrimonis atribuïts per la tradició a santa Anna, mare de la Verge, recollits en el capítol dedicat a la Nativitat de Maria de la *Llegenda daurada*. En definitiva, estem al davant d'una obra cabdal per a entendre el pensament, la mentalitat i la cultura medievals, d'ací l'interès del llibre d'Hèctor Càmarà, que és, sens dubte, el representant més destacat d'una nova generació d'investigadors que s'aproximen amb cura i amb rigor a la nostra *Festa*.

La Mare de Déu... està dedicat a l'estudi de l'esmentat incunable i a l'edició dels capítols relacionats directament amb la Verge (Purificació, Anunciació, Assumpció i Nativitat de Maria) o que hi tenen relació (Nativitat de Crist, Epifania i Ressurrecció). Aquesta decisió ha permès a l'autor centrar-se en els episodis que formen el cicle complet de la vida de la

Mare de Déu i que tenen, per tant, coherència interna, cosa que facilita l'anàlisi de la doctrina mariològica reflectida en l'obra de Voragine, que tanta influència va exercir en la literatura i l'art medievals. Tant la rigorositat de l'estudi, com l'edició anotada del text seleccionat que l'acompanya, manifesten la maduresa de l'autor i el coneixement del tema que estudia. Això s'ha d'afegir l'ordre de la presentació i el bon maneig de les fonts.

El llibre presenta dues parts. La primera està dedicada a la contextualització dels capítols editats. S'inicia amb un estudi de la tradició hagiogràfica occidental i una aproximació a la figura de Jacobus de Voragine i a la seua obra, així com a la difusió de la *Legenda aurea* en les terres de parla catalana. Un segon apartat ens presenta la traducció catalana d'aquest llegendari i els seus testimonis manuscrits i impresos. A continuació centra l'atenció en l'incunable *Flos sanctorum romançat* de 1494, que analitza codicològicament i que compara amb els manuscrits i edicions i amb el text llatí original. I, finalment, analitza la vida de la Mare de Déu a partir del *Flos sanctorum*: ens introdueix amb una bona síntesi en l'evolució de la gran devoció popular cap a la Mare de Déu en l'edat mitjana, posa de manifest les característiques doctrinals que destacaven en la figura de Maria (virginitat, maternitat divina, glorificació i coredeció) i analitza els episodis esmentats, on dedica especial interès als miracles que els il·lustren i a la llengua emprada.

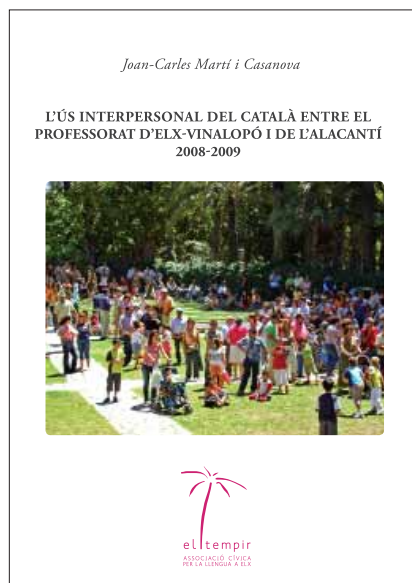
La segona part del llibre està dedicada a l'edició crítica dels set capítols esmentats, anotada amb les variants d'un segon incunable incomplet. L'obra es tanca amb un glossari que permet clarificar el significat de determinats mots de la llengua medieval, amb set quadres sinòptics i amb onze figures il·lustratives. Tot plegat suposa una anàlisi ben aprofundida i que aporta novetats a l'estudi d'aquesta obra medieval. La importància dels incunables estudiats bé mereix una edició completa, objecte de la

tesi doctoral de l'autor, que ara ens presenta una primera aproximació molt ben resolta amb l'elecció d'un conjunt de capítols que configuren un cicle intern.

Comptat i debatut, l'autor del llibre ha triat la primera edició catalana completa localitzada de la *Llegenda daurada*, una obra, que, com hem dit, va tenir una influència extraordinària en la devoció i pietat cristianes i va ser, sens dubte, una de les obres amb major difusió de la literatura catalana medieval. I d'aquesta ha seleccionat, precisament, els capítols dedicats a la Mare de Déu que van tenir un valor decisiu a l'hora d'inspirar, entre altres moltes obres, l'argument del *Misteri d'Elx* i de les altres manifestacions assumpcionistes en llengua catalana. Si, a més d'això, tenim en compte que la darrera aproximació al tema –l'esmentada edició de les *Vides de sants rosselloneses*– data de fa més de trenta anys, i a això afegim la rigorositat del treball d'Hèctor Càmarà, cal valorar molt positivament la lectura d'aquest llibre, que la Universitat d'Alacant ha inclòs en la seua col·lecció editorial.

Joan CASTAÑO

MARTÍ I CASANOVA, Joan-Carles, *L'ús interpersonal del català entre el professorat d'Elx-Vinalopó i de l'Alacantí 2008-2009*, El Tempir, Col·lecció «La Rambla del Vinalopó», Elx, 2009.

Ja fa anys que en Joan-Carles Martí i Casanova ve demostrant la més ferma estima per la seua llengua –la catalana– tractant d'utilitzar-la sense complexos allà on va. La seua condició de valencià activista queda reflectida, d'una banda, per la vinculació estreta que ha mantingut al llarg de la seua vida amb associacions com El Tempir d'Elx, La Gola de Guardamar o l'Institut d'Estudis Guardamarencs i, d'una altra, per la publicació de llibres com ara *La transmissió intergeneracional del català a Elx* o *La transmissió de la llengua i estandardització a Elx i el Baix Vinalopó 1959-2002*. Tanmateix, la prova que potser evidencia l'entrega constant de Martí a la seua cultura passa pel seguiment, gairebé diari a través del seu bloc personal *Extrem Sud del País Valencià: d'Elx a Guardamar*. Precisament, en aquesta part meridional del territori valencià és on ha centrat l'estudi que ha donat pas al seu darrer llibre

L'ús interpersonal del català entre el professorat d'Elx-Vinalopó i de l'Alacantí 2008-2009, que fou presentat el passat 29 d'abril de 2010 al Casal Jaume I d'Elx.

El treball que ens ofereix Martí consta, en primer lloc, d'una presentació en què ens dona a conèixer la nova col·lecció d'El Tempir anomenada «La Rambla del Vinalopó», que inicia la sèrie de publicacions amb el llibre que comentem. En paraules de l'autor, aquesta col·lecció «naix amb la vocació d'acollir textos d'actualitat d'una certa extensió, centrats en estudis o reflexions que afecten el present i el futur de la llengua catalana a les comarques més meridionals del País Valencià», els quals, donada la seua llargària, no tenen cabuda en la revista *El Tempir* ni en la col·lecció «Quaderns d'El Tempir».

Els dos primers capítols —«El coneixement del català a l'extrem sud del País Valencià: l'estat de la qüestió 1979-2007» i «L'anàlisi de les dades sobre l'ús interpersonal del català al País Valencià: Elx-Vinalopó i l'Alacantí»— són el preàmbul del que serà l'aportació essencial de l'enquesta que és objecte d'estudi. En el primer d'aquests, Martí reflexiona sobre les dades del coneixement del valencià al migdia de l'àrea lingüística, fent-ne comparacions amb altres regions i argumentant les raons per les quals la idea preconcebuda que el català «s'esvaeix segons un viatge cada vegada més al sud» és errònia. A més, hi fa esment del *Llibre Blanc del valencià* (2004) i tracta també diferents aspectes com la influència que en el percentatge de catalanoparlants ha tingut l'important creixement demogràfic que, entre el 2001 i el 2007, s'ha produït en les contrades d'Elx-Vinalopó i Alacant-l'Alacantí; la proposta de caràcter personal de l'autor sobre la divisió de la regió d'Alacant i la revisió del mapa sociolingüístic valencià; l'anàlisi comparada de l'aprenentatge precoç del català entre les ciutats d'Elx i Alacant («la diferència abismal entre Alacant i Elx ha estat la pressió social pel que fa a l'extensió

de les línies en valencià o poder implantar un mínim de tres assignatures en català segons el que diu la llei sense que hi haja cap neguit dels pares per aquest motiu») o la revisió de l'escolarització precoç en català a Guardamar en el curs escolar 2008-2009.

Quant al segon capítol, Martí analitza les dades sobre l'ús familiar i oral del català a les ciutats d'Elx i d'Alacant arran de l'estudi sociològic realitzat per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat Valenciana l'any 1994, així com les corresponents als mateixos usos en la regió d'Alacant relatives a l'enquesta sobre la situació social del valencià l'any 2004 aparegudes en el *Llibre Blanc del valencià*, per concloure amb una lleu pinzellada sobre el coneixement i ús del català dels valencians amb estudis superiors el 2004 i l'aportació de les dades d'ús al carrer amb un desconegut als territoris de llengua catalana.

Els capítols tres i quatre —«Enquesta sobre l'ús interpersonal del català entre el professorat d'Elx-Vinalopó i de l'Alacantí 2008-2009» i «Algunes recopilacions»— constitueixen la part central de l'estudi que ens aporta l'autor. Martí persegueix l'objectiu de «comprovar quin és l'ús social real del català entre diversos sectors considerats claus de gran prestigi pel que fa al potencial d'extensió d'aquest ús dintre de les comarques catalanoparlants» i, en aquest cas, s'ha decidit finalment per triar com a objecte de la seua investigació el professorat dels centres de primària i secundària de l'«extrem sud» del País Valencià. Com a referents o guies del seu estudi, Martí valora molt positivament el treball realitzat al voltant de les llengües dels diputats de les Corts Valencianes (1992-2007) de Miquel Boronat Cogollos i el corresponent a l'ús per telèfon del català a les empreses d'Alacant i Elx (2002-2003) dut a terme pels alumnes de l'assignatura Sociolingüística Catalana a la Universitat d'Alacant l'any 2003.

L'autor emmarca el seu camp d'acció en una tria de 246 mestres i professors vinculats

a un total de 216 centres escolars de primària i secundària de 22 municipis catalanoparlants de les quatre comarques més meridionals del País Valencià, però remarca que «s'ha de tenir clar que tan sols pretenem fer una primera radiografia preliminar i una aproximació de quina és la situació de l'ús social del català entre el professorat adscrit a la zona estudiada el curs 2008-2009». L'equip de treball estigué format per quatre persones, si bé les entrevistes fetes als docents foren realitzades per dues informades turístiques en plantilla de l'Oficina de Turisme de Guardamar, així com per una alumna en pràctiques, les quals s'adreçaven en català al professorat oferint-los un programa d'excursions escolars a aquest municipi. En aquest sentit, és important incidir en el fet que les entrevistes no anaven dirigides al professorat de l'assignatura de valencià, sinó al que normalment gestionava les activitats de caràcter extraescolar, cosa que propiciava un ventall més ample de professors d'assignatures diferents. Al final d'aquest capítol se'ns ofereix una detallada graella dels resultats de les entrevistes organitzada en municipis, nombre de centres i professorat enquestats i percentatge de respostes en català o castellà.

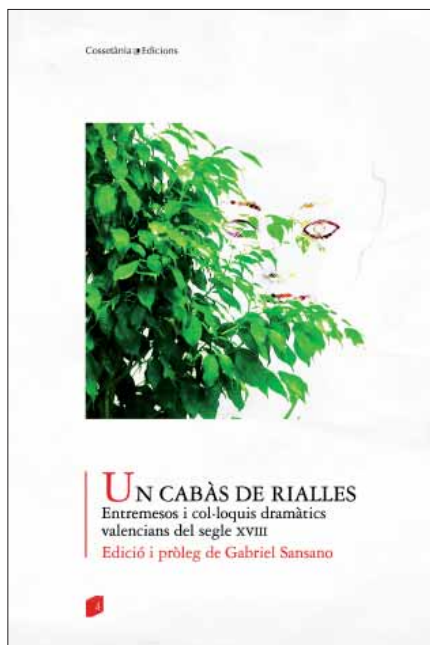
En el darrer capítol del llibre, Martí fa una anàlisi dels resultats desglossant-los en diferents subapartats, entre els quals destaquen «La situació del català a la regió Elx-Vinalopó i a la regió de l'Alacantí 2008-2009», «Comportament del professorat de l'extrem sud del País Valencià», «Comportament del professorat per tipologia de població», «La importància de la regió sociolingüística Elx-Vinalopó» o «A tall de cloenda: la responsabilitat no és la del professorat, ans la de tothom». Moltes són les idees i reflexions de les quals Martí ens assabenta a partir dels resultats obtinguts en l'enquesta presentada. Ara en remarcuem únicament algunes, com ara el fet que «el curs 2008-2009, el nombre de professors de la regió Elx-Vinalopó i de la regió Alacantí-Alacantí que segueixen

una conversa telefònica en català amb un desconegut –de bell antuvi– està, sens dubte, molt per sota del coneixement que aquests haurien de tenir del català per tractar-se d'un col·lectiu que ha de conèixer les dues llengües oficials al País Valencià» o la demostració fefaent que, donats els percentatges de catalanoparlants als censos i el percentatge del professorat que ha seguit una conversa telefònica en català, «hi ha dues regions lingüístiques clarament diferenciades a l'extrem sud del País Valencià que anomenem l'Alacantí i Elx-Vinalopó».

Convidem des d'aquestes línies a la lectura d'aquest treball d'investigació d'en Joan-Carles Martí i Casanova, a qui hem d'agrair la seua constància perllongada en el temps en defensa de l'ús del valencià en les nostres contrades. Com ens recorda al final del seu estudi, la responsabilitat de la perduració de la nostra llengua afecta no sols al professorat valencianoparlant, sinó al conjunt dels catalanoparlants valencians. I, per això, molt encertadament, Martí ens recorda també que una militància lingüística ferma pot afavorir una notable concatenació de converses en català al nostre voltant. En les seues paraules: «Sempre hem dit que l'ús crea l'ús. El que no s'ha dit mai bastant és que l'ús crea ús de forma exponencial de la mateixa manera que el desús crea una hecatombe de desús».

Germà ASENCIO

SANSANO I BELSO, Gabriel (ed.), *Un cabàs de rialles. Entremesos i col·loquis dramàtics valencians del segle XVIII*, Cossetània Edicions, Valls, 2009, 206 p.

En *Un cabàs de rialles* trobem editats entremesos i col·loquis dramàtics valencians del segle XVIII, en un estudi que aprofundeix en el tipus de teatre que es feia en l'edat moderna, i particularment en el segle XVIII. El professor Gabriel Sansano reflexiona sobre aquest període teatral i reivindica una revisió crítica i uns estudis objectius, ja que es tracta d'un període no massa estudiat, atés que diversos factors, com ara els prejudicis d'una època que considerem altament castellanitzada, han fet que no s'hagen investigat minuciosament aquestes obres.

Per tant, *Un cabàs de rialles* pretén ser una obra que contribuïska a la revisió del teatre en l'edat moderna i, singularment, a la revalorització del teatre breu i, per això, vol trencar amb els prejudicis heretats i intenta superar els tòpics que han encasellat durant massa dècades

aquest tipus de teatre dins d'unes definicions prototípiques i confuses. Si més no, aspira a atiar el debat al seu voltant.

En el pròleg, Gabriel Sansano destria, classifica i matisa diferències entre unes obres i altres, que la crítica havia agrupat genèricament sota l'etiqueta de «col·loquis», una mena de «calaix de sastre» que servia per a encabir-hi tot tipus de representacions populistes que no se sabia ben bé com classificar. Fins ara s'havia definit com a «col·loqui» un tipus d'obra de caràcter còmic, satíric i burlesc –fins i tot, jocós– de tema informal, narrat en vers, «una forma semiteatral genuïnament valenciana i autònoma en ella mateixa, sense connexions amb altres formes anteriors o coetànies» (p. 12). En canvi, Sansano revisa aquest concepte i ens fa veure el que ell considera un error d'enfocament que s'ha donat d'aquest teatre, ja que estudis més aprofundits mostren l'existència de lligams evidents entre aquestes obres i algunes peces del teatre breu barroc espanyol.

A continuació, exposa uns conceptes teòrics sobre el funcionament del teatre del segle XVIII: llocs de representació, públic assistent i actors. D'aquests remarca la figura del «col·loquier», el qual recitava o interpretava les peces dramàtiques. Era contractat per a festes i no tenia per què ser professional, tot i que si aconseguia èxit podia acabar sent-ho. Era, doncs, un teatre no regulat, fet pel poble baix, al marge de l'oficialitat. Els espais on es representava eren «cases, magatzems particulars o en espais oberts» (p. 16). Era un teatre informal sense gaires despeses econòmiques, però el públic el coneixia i tenia gran èxit entre les capes socials populars. El fet de no estar regulat i de ser un teatre fet al marge dels llocs de representació oficials ha dut els crítics a considerar-lo un «teatre subterrani o de les catacumbes» (p. 16). Però Sansano considera més adient anomenar-lo «activitat escènica informal», en tant que no estava regulada pels òrgans oficials, que, moltes vegades, prohibien representacions, tanca-

ven teatres o, fins i tot, enderrocaven cases de comèdies (p. 21).

Així doncs, hem de creure que per a la societat del set-cents anar a veure teatre era una activitat habitual. Per tant, no ens ha d'estranyar que assistiren a representacions i comèdies castellanques seguint un costum instaurat en el segle XVI. A més, la impremta també va afavorir la difusió de plec de cordell i plec de comèdies. Es tractava, doncs, d'una societat acostumada i familiaritzada amb el teatre.

Després d'aquesta breu introducció al teatre feta en el pròleg de l'obra, trobem editades (adaptades a l'ortografia moderna) onze peces breus valencianes que pertanyen a diferents gèneres. Amb aquestes es pretén ensenyar una panoràmica de les obres més representatives del set-cents (des del 1722 fins al 1811), i s'intenta donar una mostra dels diferents models i tipologies de textos, trencant així amb el concepte general de «col·loqui» on s'englobaven totes les peces i mostrant altres claus interpretatives i altres maneres d'entendre, analitzar i comprendre aquests textos lluny de la concepció simplista que havia fet la crítica a força de tòpics i prejudicis.

Així doncs, en l'obra es distingeixen diferents peces de teatre breu:

a) Lloes. Entre aquestes trobem algunes peces d'una jocositat moderada que es feien a les comunitats religioses: el *Col·loqui de xansa* (1722) i el *Col·loqui per a la festa de Nostra Senyora de l'Esperança* (1730), les dues obres de Josep Vicent Ortí i Major. I trobem també altres obres clarament còmiques, com ara el *Col·loqui de col·loquis, o Encisam de totes herbes*, diàlegs dramàtics breus.

b) Entremesos. El *Col·loqui nou de l'any 1729*, l'*Entremés de la sogra i la nora* (segona meitat del segle XVIII), que té una relació directa amb el *Col·loqui entretengut, on se reciten algunes de les molts rinyes que solen passar entre sogres i nores* (1758), de Carles Ros.

c) Entremesos burlescos de pinxos i valents.

Entremesos de tarannà burlesc, que expliquen les aventures d'algun «pinxo» o delinqüent: la *Junta secreta* (1788) de Carles Leon, i *Parranda i Bufalampolla vénen del Norte* (1811), que també podem atribuir a Leon.

d) Moixigangues. Aquestes peces mostren elements festius i escatològics de les festes, com el carnestoltes, on la gent es disfressava: *Paper molt graciós, discursiu, emfàtic, al·lusiu i sentenciós, per a desfressar-se de llaurador i dir-lo a les carnestoltes o en qualsevol altra funció particular*.

e) I finalment «altres formes», on inclou *Matraca d'un mossot i un estudiant* i el *Col·loqui de la Loteria i Xasco de Bolitxos*.

Com veiem, es tracta d'una classificació que pretén «buidar en part el calaix de sastre dels col·loquis» (p. 29), que la crítica havia anat omplint de peces que no sabia com classificar. Per aquest motiu, *Un cabàs de rialles* no és tan sols una edició d'entremesos i col·loquis, sinó que és una ampliació del corpus d'aquest segle i una revisió de les valoracions fetes sobre aquest teatre, un gènere menystingut, considerat per la crítica com un teatre poc ambiciós, d'escassos recursos, d'argument simple, i altament castellanitzat.

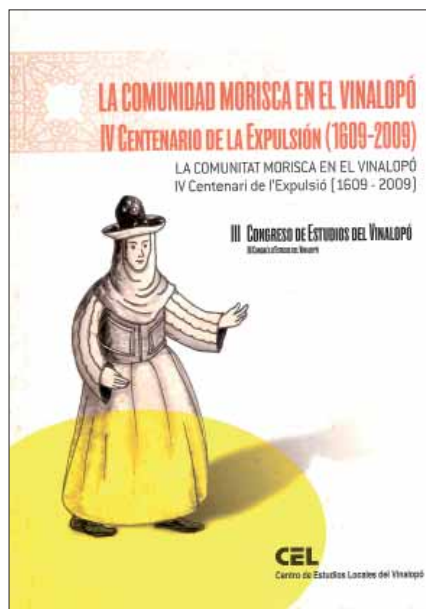
De fet, sobre aquest últim punt, Sansano aporta en aquesta obra una nova clau interpretativa que explica l'aparició de moltes expressions castellanques en alguns d'aquests textos. Fins ara, la crítica havia considerat aquestes formes simplement com una mostra de la decadència lingüística que existia en la literatura d'aquest període. Però l'autor ens fa veure que la qüestió és molt més complexa que això i que cal tenir-hi en compte altres elements. Hem de recordar que aquest tipus d'obres eren peces que es basaven en el riure i la comicitat. La gràcia la trobaven en temes i tòpics repetits que el públic ja s'esperava: es parodiaven històries conegudes per la societat d'aquell moment que reia en veure ridiculitzats personatges i temes clàssics. Però també les expressions castellanques

formaven part de la comicitat de l'obra. Aquestes no són una simple mostra de castellanització, sinó que tenien «una clara funció escènica» (p. 19). El públic, coneixedor de les obres dramàtiques barroques castelleses, veia en aquestes expressions una simple «intertextualitat», referències a textos o locucions, temes i personatges que reconeixia. I és que el públic segurament coneixia les obres castelleses i consumia «molt més teatre espanyol del que ens havíem pensat» (p. 18). Per tant, l'auditori sabia perfectament les fonts i d'on s'havien extret aquestes expressions castelleses i reia davant la «picada d'ullet» del text.

Com veiem, això suposa un gir important a l'hora de valorar aquest tipus d'obres i plantejar altres claus i altres maneres de veure i entendre aquests textos dramàtics. Per aquest motiu, podem concloure que *Un cabàs de rialles* suposa una novetat molt interessant, perquè fa una revisió del teatre valencià del segle XVIII, tant perquè aporta noves hipòtesis i proposa altres vies d'estudi, com pel fet de donar a conèixer noves peces teatrals, fins ara ignorades o malconegudes. Així doncs, aquest llibre és un altre pas important que ens fa veure que podem «ser capaços de fer-ne una valoració objectiva i de plantejar la hipòtesi d'un panorama coherent del teatre català dels segles de l'edat moderna» (p. 30).

Aina SANTAMARIA

SEGURA HERRERO, Gabriel (coord.), *La comunitat morisca en el Vinalopó. IV Centenari de l'expulsió (1609-2009)*, Centre d'Estudis Local del Vinalopó, Petrer, 2009. 344 p.

El llibre publica les ponències i comunicacions del III Congrés d'Estudis del Vinalopó, celebrat al mes de març de 2009 a la ciutat de Novelda. Igual que els altres congressos precedents, aquest es dedicà a un tema monogràfic: el quart centenari de l'expulsió de la comunitat morisca dels pobles i viles de les comarques del Vinalopó. Aquesta obra sobre la comunitat morisca del Vinalopó se suma a totes les activitats, congressos, exposicions, conferències, itineraris, revistes i llibres que s'han fet sobre aquest tema històric. D'aquesta manera, l'efemèride és un bona oportunitat per a reflexionar sobre un dels esdeveniments cabdals de l'època moderna valenciana.

Els aniversaris que tenen un sentit col·lectiu poden servir per a interrogar el passat des de les preocupacions del present. Les commemoracions poden servir per a replantejar-se l'esdeveniment estudiat, el significat i els actors. La

historiografia treballa amb un subjecte històric que és, alhora, l'objecte de la matèria analítica. Subjecte i objecte són inseparables, i en el cas de les comunitats morisques, a més a més, aquestes vivien als pobles i terres que ara trepitgem. Per aquest motiu, historiar les aljames i viles del Vinalopó habitades per milers de dones i homes d'arrels musulmanes ens obliga a preguntar-nos per què ara, quan fa 400 anys de la publicació del decret d'expulsió morisca el 9 d'abril de 1609, ha tingut tant de ressò aquest aniversari.

Indubtablement, una de les preocupacions presents és la garantia dels drets humans, entre els quals trobem la llibertat de consciència, d'expressió o de moviments. Però a les nostres ciutats europees trobem reaccions i límits a aquests drets quan es tracta de replantejar-se l'*statu quo* del poder establert. I una realitat actual com és l'abundant presència musulmana a Europa és objecte de reaccions que ens recorden les discussions, disposicions i actuacions del segle XVI de la monarquia hispànica, que van acabar amb l'expulsió de 1609. La notícia que l'ajuntament de Lleida vol prohibir l'ús del vel integral a les dones als edificis municipals ens planteja la qüestió de la construcció i conservació d'identitats que, per la seua complexitat cultural, fa de pont entre el segle XXI d'intenses migracions i l'objecte-subjecte del llibre ressenyat, les comunitats morisques foragitades de les seues centenàries terres.

Així, cal llegir l'esdeveniment de l'exili de milers de valencians als inicis del segle XVII des de les noves perspectives sorgides a les actuals ciutats plenes de migradors. Migradors de comarques veïnes, migradors de terra endins, migradors de mar enllà. Europa com a espai d'utopia universalista. Europa com a pluralitat que es trenca amb exclusions i reaccions de segregació.

El contingut dels setze articles del llibre ressenyat és divers, encara que la majoria planteja estudis de casos, qüestió ineludible per a una

publicació comarcal. Estudis de casos sobre municipis o sobre activitats. Així, destaquen les viles de Crevillent amb quatre articles, Novelda amb tres i Elda amb dos. Pel que fa a les ocupacions de la comunitat morisca, hi ha tres contribucions sobre les activitats socioeconòmiques morisques, altres tres sobre demografia i antroponímia i altres tres articles aporten anàlisis a partir de l'arqueologia.

El professor Luis F. Bernabé Pérez, en la seua ponència, revisa el factor religiós com a causa de l'expulsió. Presenta la postura historiogràfica basada en la impossibilitat de l'assimilació per les seues diferències religioses, usos socials i visions polítiques, així com per una política cristiana de repressió de les manifestacions islàmiques, amb uns tribunals inquisitorials prou actius. Una segona posició historiogràfica parla d'un procés d'assimilació important en diversos indrets geogràfics, encara que les diferències morisques siguen destacades segons l'evolució pròpia de cada comunitat. Però el que cal destacar, com diu l'autor, és «su marginación historiográfica [que] parte de una visión hispánica cristiana de la historia del siglo XVI». És a dir, la historiografia ha plantejat l'anàlisi de la societat morisca des dels postulats dels poderosos del segle XVI que pretenien una completa uniformitat de la societat al voltant del catolicisme basat en els principis del Concili de Trento.

L'article de José Ojeda Nieto planteja diverses visions de la comunitat morisca des de l'òptica dels espectadors de l'expulsió. Una primera explicació des del poder que incideix en la uniformitat social com a finalitat primordial, una segona excloent des de la religió catòlica i una tercera des de les implicacions socioeconòmiques que es mostra més tolerant.

A partir d'aquestes visions podem fer una revisió dels casos presentats en la resta dels articles. Així, la majoria de les contribucions parlen de les activitats socioeconòmiques de la comunitat morisca del Vinalopó. C. Escudero

Medina estudia les relacions comercials entre els mercaders moriscos del Vinalopó i la ciutat de Iecla, G. Martínez Español fa una repàs als moriscos d'Asp a les darreries del segle XVI, i J. Serrano i Jaén analitza les activitats econòmiques dels moriscos del Raval d'Elx a través de les actes notarials. Cal destacar l'estudi sobre l'activitat de la construcció dels moriscos de Crevillent en el segle XVI, de B. Mas Belén, i els articles demogràfics i antroponímics sobre el comtat d'Elda, de S. Asins i M. C. Rico, o els dos sobre Crevillent, de V. J. Pérez i de M. C. Asensio i M. L. Gil.

L'article de Blasco García i Navarro Belmonte ens aporta una reconstrucció, a partir dels capbreus i giradores de tinència de terres i cases, de la formació de la ciutat de Novelda a partir de diferents ravals moriscos. Aquesta col·laboració pot introduir al Vinalopó el debat sobre l'organització del territori i dels processos de treball de les societats islàmiques de tradició clànica, que són intervingudes pels feudals. Els autors aporten una reconstrucció documental de la Novelda de les darreries del segle XVI, però cal destacar la importància de l'estructura de la població descoberta, a més de la toponímica. Aquest estudi es complementa amb les aportacions arqueològiques sobre Novelda de Navarro Poveda, M. Ibáñez i A. Díaz.

La comunicació de Guill Ortega incideix en la visió política del poder monàrquic, que considera les viles morisques enemigues interiors, la qual cosa ens recorda les relacions polítiques en alguns estats actuals. Tal vegada, com diu el professor Bernabé Pérez en el seu article, «corremos el peligro de proyectar nuestro propio modelo de "islamicidad", aprendido en nuestro entorno, más de cuatrocientos años después».

Són visions que ens permeten parlar dels diferents models de convivència cultural. En el model assimilacionista, la població migradora o minoritària ha d'adaptar-se al model imperant, predominant i que practica el poder. Aquest model nega la història, els models de

vida i les tradicions, i imposa la cultura del poder. El model aïllacionista provoca una segregació d'ambdues cultures. Totes dues comunitats viuen d'esquenes. Viuen les seues quotidianitats aïlladament. Els contactes es redueixen als mínims imprescindibles entre comunitats que trepitgen el mateix territori. El model integrador intercultural permet un intercanvi recíproc entre les comunitats, un coneixement que porta a una convivència mútua, a una ciutadania inclusiva.

Per al cas de l'anàlisi de les comunitats morisques del Vinalopó, la historiografia treballa amb el model assimilacionista i en algun article s'entreu el model aïllacionista. Indubtablement, el context polític imposa l'assimilació morisca a la pràctica social catòlica de la noblesa oligàrquica, però cal anar amb compte amb la documentació estudiada que ens transmet una visió parcial de la realitat. Com diu Serrano i Jaén en el seu estudi dels moriscos del Raval d'Elx, «la documentació que generen [els protocols notarials] no sol captar les contradiccions d'una societat com la de l'Elx del segle XVI». Contradiccions que desembocaren en una neteja ètnica. Ara ens pertoca preguntar-nos com s'organitzà el territori després de l'expulsió morisca.

Tomàs PÉREZ

Revista del Vinalopó (dossier: *De Negrín a Franco*), 12, Centre d'Estudis Locals del Vinalopó, Petrer, 2009, 279 p.

El Centre d'Estudis Locals del Vinalopó (CEL) està d'enhorabona per dos motius: per l'assoliment de la dotzena en nombre de publicacions de la *Revista del Vinalopó* i pel contingut de l'últim exemplar, titulat «De Negrín a Franco». Es diu que, després de la II Guerra Mundial, és la Guerra Civil la contesa militar que més s'ha estudiat i de la qual més s'ha escrit. Siga cert o no, el lector del darrer número de la *Revista del Vinalopó* conclourà que encara estem lluny de saber-ho tot. Encara que, com diu un col·laborador d'aquest número, «no pasa semana, ni siquiera día, sin que sigan apareciendo libros o artículos sobre la cuestión, actos de recuerdo de víctimas o conferencias de todo tipo».

La Guerra Civil espanyola va durar més del que tenien previst els rebels i acabà amb un desenllaç que mai no arribaren a imaginar els republicans. Des que al desembre de 1936 es decidí traslladar la seu del Govern de Madrid

a València, la República no deixà de recular, fins a acabar expulsant per les fronteres i els ports del Mediterrani els últims exiliats. Les terres valencianes, i en particular les nostres comarques, guarden els darrers testimonis de la guerra. No passen desapercibuts tampoc per a l'interessat en aquest període els esforços del govern legítim per mantenir l'ordre constitucional i les garanties jurídiques en un entorn en el qual, com veurem en col·laboracions de la *Revista del Vinalopó*, s'estava al límit de desbocar-se tensions socials.

Els treballs que ara es publiquen en la revista del CEL vénen a cobrir un dèficit: el coneixement sobre els llocs de la Guerra Civil, els llocs socials que, a causa de la guerra, experimentarien una reconversió. Un d'aquests llocs d'interés històric és el Poblet de Petrer. Tot el que hi esdevingué els últims anys de la guerra ho desvetla José R. Valero en el seu treball «Los lugares de la memoria de la Guerra civil: El caso de 'El Poble' de Petrer». La Presidència del Govern, amb Juan Negrín al capdavant, en unes dates ja terminals per a la contesa bèl·lica, febrer de 1939, s'instal·là al Poblet. Fou l'última residència a Espanya de la Presidència legítima del país. L'autor ens recorda també que, d'aquesta residència estant, el Dr. Negrín, rebé les darreres notícies dramàtiques relacionades amb la descomposició de la República, i la dimissió del president Manuel Azaña només n'és una. L'article vol contribuir a fer justícia de la figura malmesa, per uns i altres, de l'últim president del Govern republicà; el treball fonamenta l'encert de la decisió de traslladar la Presidència al Poblet, lloc que l'autor reivindica que siga recuperat com un espai històric a conservar i donar a conèixer a la societat. És la nostra història de grat o per força.

Un altre tipus de llocs de guerra el constitueixen els espais transformats per a acollir en colònies escolars els xiquets en perill o refugiats de la zona ocupada pels nacionals. Carlos Salina ens documenta exemples amb el seu treball

«Las colonias esoclares durante la Guerra Civil en el Vinalopó». S'hi estudien les colònies de les comarques del sud valencià, posant l'èmfasi a la zona que configura l'eix del Vinalopó. Carlos Salinas fa servir les fonts documentals més habituals, entre les quals inclou les fonts orals. N'ha localitzat la situació, ha identificat els responsables que hi havia al capdavant de cada establiment i les places ocupades en cada una de les importants colònies escolars del sud valencià. El Poblet torna a eixir com un lloc destacat.

A la Guerra Civil seguí la depuració, la repressió, la revenja del franquistes. Bonifacio Navarro, amb l'article «Rosendo García Montesinos, alcalde. Dos ramos de esperanza para un padre honrado» en posa un exemple. Documenta el procés al qual fou sotmés l'alcalde-president del Consell Municipal de Petrer nomenat el 1937. També, però, el treball ens mostra les aportacions que féu Rosendo García, un incondicional del Govern legítim presidit per Juan Negrín, per a procurar millores als petrerins en unes condicions difícils com eren les del final de la guerra. Amb el concurs de diversos testimonis orals, entre els quals destaquen els arplegats de la filla, Emma, reconstrueix el núvol de terror que caigué sobre l'últim alcalde republicà de Petrer, fins que al novembre de 1939 és afusellat al cementeri de la ciutat i llançat a una fossa comuna.

Francisco Moreno Sáez, gran coneixedor de la història d'aquest període, en el seu article «La justicia popular contra el pueblo: los trágicos sucesos ocurridos en Aspe en julio de 1937» tracta les actuacions del Tribunal Popular d'Alacant al febrer de 1937, que jutjà membres de la família Calpena d'Asp, industrials espartenyers acusats de conspiració contra el Govern legítim de la República. Com documenta l'autor, la família Calpena, enfrontada als treballadors des de les primeres dècades del segle xx, fou condemnada. Finalment, la pena serà commutada per con-

finament a la llar. Però, quan el país estava al mig de la sagnant Guerra Civil, alguns veïns d'Asp assaltaren les cases i causaren la mort de dos membres de la família Calpena, i un d'ells en resultà malferit. Francisco Moreno ens detalla la reacció de la premsa i el paper que jugà el procés davant del Tribunal de Espionaje y Alta Traición de desenes de ciutadans d'Asp presumptament involucrats en els fets; després detalla les actuacions del Tribunal Popular d'Alacant el 1938, que absolgué els acusats. L'article exemplifica les tensions i malfiances viscudes a la rereguarda a causa de l'*Alzamiento Nacional*. Acaba l'aportació de Moreno Sáez amb la repressió franquista: amb la fredor que segueix una guerra acabada i guanyada, els vencedors afusellen 23 veïns d'Asp.

A la Guerra seguí una repressió desfermada, Maria Conca i Josep Guia, en la col·laboració «Noves dades sobre presos i presons del primer temps de la repressió franquista a Alacant» ens aporten informació inèdita sobre censos d'emprisonats de pobles d'Alacant. Aquest treball amplia l'abast, encara més i sembla que no té límit, de la repressió franquista. A més de les interessants anàlisis de la documentació reunida, cal fer esment dels annexos on es mostren les relacions nominals dels condemnats, llocs on foren reclosos, així com reproduccions de documents que circulaven entre els membres que configuraven l'aparell repressor i generaven aquest.

Acabada la guerra, un problema cabdal és alimentar la població i crear llocs de treball. Vicente Vázquez, en el seu article «La comisión despositaria de recuperación agrícola en Sax en 1939», en què estudia el cas d'aquest terme, exemplifica els primers intents dels franquistes de reorganitzar i recuperar productivament l'espai agrari. Analitza les actuacions del Servicio de Recuperación Agrícola a Sax, «órgano gestor de todas aquellas tierras, ganados y material agrícola que por efectos de la

guerra no tenía propietario o se encontraba ausente». Com ens recorda l'autor del treball, si el propietari era «desafecto al Movimiento Nacional» es podia determinar la no-devolució de la propietat. El control de la Comisión Depositaria de Recuperación Agrícola pels industrials, comerciants o propietaris agrícoles, ens deixa entreveure l'autor, tindria com a conseqüència actuacions arbitràries.

Les aportacions relacionades amb el període republicà del número 12 de la *Revista del Vinalopó* es tanquen amb l'article de Vicente Vera «S. I. C. E. P. En liquidación y Banco de Elda: de la II República al nuevo estado franquista». Se'ns descriu la constitució de la societat anònima bancària del Banco de Elda al principi de la II República. Ens diu l'autor que en la fundació d'aquesta entitat bancària participaren persones de totes les classes social i, en això, s'evidencia que fou exemplar. Amb l'inici de la guerra, el Banco de Elda inicià la davallada. La descapitalització del sistema productiu s'aguditzà. Fabricants i obrers, confiant en un final ràpid de la guerra, ens diu l'autor, decidiren unir-se i crear el Sindicato de la Industria de Calzado de Elda y Petrel (S. I. C. E. P.) per mantenir obertes les fàbriques. A mesura que avança el conflicte, però, les posicions es radicalitzen a l'interior de la SICEP. Vicente Vera aporta informació detallada de la història de les dues entitats esmentades i del miraculós redreçament financer del Banco de Elda durant el primers anys del franquisme, després d'acabar en situació de fallida.

No volem acabar aquesta succinta ressenya de la *Revista del Vinalopó*, que hem centrat en la secció «Dossier», sense esmentar dues aportacions fetes en l'apartat «Documenta», també relacionades amb la Guerra Civil. La primera correspon a Francisco Martínez i la titula «José Espí Reig, el amante de la libertad». L'autor vol homenatjar la memòria de José Espí, sindicalista de la CNT que patí la dura experiència de les presons franquistes; s'hi reproduceix un

fragment de les memòries del lluitador antifeixista. Finalment, la revista del CEL, amb els textos citats en «El final de la Guerra Civil en Villena en los textos de Fernando Costa», vol homenatjar el professor d'història Fernando Costa Vidal.

No hi ha fets històrics sense causes. El treball de l'historiador, amb tota la complexitat que té, consisteix a desvetllar els fets i esbrinar-ne les causes. Això només és possible en un entorn d'absoluta llibertat per a fer la recerca i tenint accés a les fonts sense limitacions. A les conclusions s'arriba després de l'anàlisi, no s'hi anticipen. És d'agrair l'aportació que ens fa el Centre d'Estudis Locals del Vinalopó amb el número 12 de la *Revista del Vinalopó*, «De Negrín a Franco», perquè contribueix a conèixer millor la Guerra Civil i la repressió posterior a les nostres comarques. Esperem que aquest treball tinga continuïtat en el futur i, capa a capa, s'arribi al fons del fossar i tothom recupere la dignitat que es mereix.

Vicent F. SOLER

MASSIP I BONET, Francesc, *A cos de rei. Festa cívica i espectacle del poder reial a la Corona d'Aragó*, Cossetània Edicions, col. «Antines», Valls, 2010, 238 p.

Pocs investigadors de la cultura catalana han estat tan fructífers i copiosos com Francesc Massip, a qui molts recordaran pel seu llibre *La Festa d'Elx i els misteris medievals europeus* (1991), en què estudià el *Misteri d'Elx* en el context de la dramaturgia medieval europea com un cas excepcional de pervivència d'una manera de fer teatre que anà desapareixent a força de prohibicions contrareformistes i de novetats teatrals que privilegiaven el text i la visió frontal de l'espectacle. Historiador de l'art i filòleg, s'ha dedicat a l'estudi del «fet teatral» medieval català amb una metodologia comparativista que li ha permès relacionar-lo amb altres dramaturgies –castellana, francesa, italiana, alemanya o anglesa–, però també amb altres activitats culturals –literatura, art, música, folklore–, fins a aconseguir en els seus treballs una visió molt més oberta, capaç d'integrar i convocar al voltant de l'espectacle teatral la mateixa societat medieval.

Un dels problemes dels estudis de Massip és la dispersió a què els ha sotmés per una frenètica activitat investigadora que l'ha dut a recórrer mig món. Per aquest motiu, és d'agrair llibres com el que ens ocupa, que recopilen treballs de temàtica semblant apareguts en miscel·lànies o llibres d'actes de tot tipus. Però l'autor no es conforma només amb la reproducció, sinó que els sotmet a revisió i, si cal, a l'ampliació, per la qual cosa ja no són aquells estudis publicats, sinó una versió nova que els actualitza. Els deu estudis arreplegats en *A cos de rei...* se centren en els espectacles d'exalçament reial –entrades, coronacions, etc.– que tingueren lloc a la Corona d'Aragó des de Jaume I fins a l'emperador Carles. El llibre, en aquest sentit, podria considerar-se una continuació de *La monarquia en escena* (2003), que feia un ampli repàs de l'espectacle àulic medieval als regnes hispànics.

El primer estudi o capítol, «Formes teatrals de l'Al-Andalus: restes del memoricidi», vindica l'existència d'un teatre musulmà, que moltes vegades ha estat qüestionat, capaç de transmetre algunes de les seues pràctiques a espectacles teatrals cristians, com és el cas de les batalles de ficció, que tantes referències han deixat en les entrades dels nostres monarques i que han perviscut en danses tradicionals, com la dels turcs i els cavallets de la Patum de Berga. També destaca que els professionals de la dansa o la música a les corts medievals hispàniques foren en bona mesura musulmans.

El següent capítol està dedicat al primer rei del casal de Barcelona que tingué molt clara la importància de la imatge política que havia de projectar: «El rei i la festa: ritu i espectacle en l'època de Jaume I». L'autor destaca l'interès del monarca per mostrar un tarannà cavalleresc i guerrer, que es palesà en la recepció que Jaume I oferí al seu gendre Alfons X a València el 1274, en la qual es representà el «joc de gales», que consistia en un combat festiu entre petites embarcacions muntades sobre carretes

i que, amb el temps, es convertí en un espectacle recurrent en les entrades i visites reials. Aquest «joc» no era l'única batalla de ficció de què tenim notícia; les lluites entre moros i cristians, tan pròpies de les nostres terres, estan documentades almenys des de 1373, quan Pere el Cerimoniós rebé a Barcelona la promesa de son fill, Mata d'Armanyac.

La realitat quotidiana medieval convivia amb les meravelles del món fantàstic amb una normalitat que, avui en dia, des de la nostra visió postil·lustrada, ens pot semblar pueril i innocent. En «Monstres i bèsties en festes i espectacle de la monarquia: segles XIV i XV», Massip estudia la presència d'aquestes criatures pròpies de l'imaginari medieval en els espectacles teatrals, entre les quals sobreix el drac, al qual va lligat l'heroi que el combat –Jàson, Thor, Ifandiyar o, en el nostre cas, sant Jordi–. En aquest sentit, són nombroses les referències a espectacles en què participava el drac, com la que tingué lloc a València en l'entrada de l'infant Joan el 1373. Una altra bèstia relacionada amb la simbologia pròpia de la Corona d'Aragó és la vibra, documentada per primer cop com a figura escènica en l'entrada de Martí l'Humà a Barcelona el 1397, però que, en la seua versió alada, s'havia convertit en emblema del casal de Barcelona molt abans (Pere el Cerimoniós l'adoptà com a cimera, i així la trobem, per exemple, en l'escut actual de la Generalitat Valenciana). Altres monstres que també tingueren una presència escènica foren el basilisc i el griu, que apareix vinculat a Ferran d'Antequera com a divisa personal i que en la seua coronació a Saragossa participà en l'*Entremés de la gerra de Santa Maria*. Totes aquestes bèsties fantàstiques, i d'altres, tingueren una presència destacada en les processons del Corpus com a representacions de vicis vençuts pels sants (santa Marta, santa Margarida, sant Jordi...), al costat d'un animal que representava tant la monarquia com la divinitat: l'àguila.

El quart capítol, «Imaginari antic i propaganda "turística" en la frontissa del canvi dinàstic: el regnat epigònic de Martí l'Humà (1396-1410)», estudia les entrades d'aquest rei a Barcelona (1397) i València (1402), en les quals es representaren diferents entremesos sobre carruatges que es relacionarien amb els *Triomfi* de Petrarca, en concret un Castell del Déu Amor, amb un Cupido que dispararia fletxes des de dalt, i un Triomf de la Fama amb representació de la Glòria, una roda de la Fortuna i dos següicis a cavall, l'un amb el papa, els reis i els grans cavallers, i l'altre amb personatges bíblics i més recents. Un Triomf de la Mort també d'aire petrarquesc fou protagonista de l'entrada de Ferran d'Antequera a Barcelona. «Així, doncs, entre 1397 i 1412, les ciutats de Barcelona i València introdueixen la coreografia del triomf romà en l'estructura d'una entrada reial, un escenari d'aires inequívocament clàssics (tot i que passats pel filtre cristià de Petrarca) que decanta la visita ritual del sobirà medieval cap a l'entrada triomfal del monarca del Renaixement» (p. 82). En aquest capítol també hi ha espai per a estudiar la *Roca de l'illa de Sicília*, que reproduí l'illa en l'esmentada entrada reial de València, on es rebé també la nova reina de Sicília i esposa de Martí el Jove, amb la intenció de presentar favorablement el regne en el qual havia de viure a partir d'ara la nora del rei.

Un apartat especial mereix la coronació de Ferran d'Antequera i les entrades a les capitals dels diferents estats de la Corona d'aquest nou rei, fruit del controvertit Compromís de Casp: «Imatge i espectacle del poder reial en l'entronització dels Trastàmara (1414)». Segons l'autor, els entremesos representats en el banquet de la coronació d'aquest monarca al palau de l'Aljaferia «van marcar una fita en el camí de la instrumentalització de la imatge sacra al servici de l'exaltació reial» (p. 97). Es col·locà al patí de Santa Isabel un paradís amb tres rodes giratòries que ocupaven els tres ordres d'àngels i grades amb els profetes, els apòstols, els pecats

i les virtuts i en l'àpat es representaren diversos entremesos: el del Cisma, en què un àngel davallà en un núvol demanant la restauració del pontificat en la figura de Pedro de Luna; el dels Vicis i les Virtuts, que tenia l'objectiu de presentar les virtuts que el monarca havia de defensar i els vicis que havia de perseguir; el de la Mort, que descendia en un núvol amb figura amenaçant, i el de la gerra de Santa Maria i el griu, dedicat a la divisa del rei. Tots aquests motius d'exaltació i sacralització monàrquica representats a la coronació aparegueren d'una manera o una altra en les entrades reials de Ferran I a les diferents ciutats de la confederació, com és el cas de València o Saragossa, en què apareixia una roda de la Fortuna amb els quatre aspirants al tron, i damunt de tots el rei Ferran com a guanyador indiscutible sobre el qual s'erigiria el nou casal de la Corona.

La investigació ha considerat durant molt de temps l'entrada d'Alfons el Magnànim a Nàpols com un producte dels nous aires humanístics que s'anaven estenent arreu d'Europa des d'Itàlia, però Massip considera en «De ritu social a espectacle de poder: l'entrada triomfal d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1443). Entre la tradició catalana i la innovació humanística» que, malgrat les novetats introduïdes en aquesta entrada reial, molts dels elements tenen una inspiració d'arrel clarament medieval. És l'aportació partenopea, amb el carro triomfal tirat per cavalls, la que més s'acosta als postulats renaixentistes que recuperen l'estètica dels triomfs militars romans. En canvi, els actes oferits per florentins i catalans –desfilades de cavalls, el carro de la Fortuna, les Virtuts, les lluites de turcs i cavallets, etc.– són expressions d'una tradició espectacular medieval desenvolupada des d'antic. Potser el motiu més clarament medieval fou la divisa reial: un setial flamejant que recordava el *siti perillós* destinat únicament a Galeàs a la taula del rei Artús, «un emblema, doncs, que funcionava com a prova, avalada per la tradició cavalleresca, de la legi-

timitat d'Alfons al tron de Nàpols» (p. 126).

La pràctica escènica pròpia de les entrades reials i dels fastos cortesans s'incorporà també a la ficció literària, i prova d'això és l'obra de Joanot Martorell, com bé demostra Massip en «Política, espectacle cavalleresc i context escènic en *Tirant lo Blanc*». En aquest estudi, l'autor analitza la versemblança amb què Martorell descriu diferents situacions espectaculars en la novel·la, com és el cas dels entremesos en les noces del rei d'Anglaterra, tan semblants als que es representaren en les coronacions de Martí l'Humà i Ferran d'Antequera, o l'entremés artúric que té lloc a la cort de Constantinoble. En aquest episodi narra que Morgana arriba a palau demanant pel seu germà Artús, que és presoner del mateix emperador, i tot acaba amb un gran àpat a la nau de la fada. Trobem un altre ressò espectacular en el moment que Tirant salva davant de la princesa Ricomana la ineptitud de Felip en tallar el pa. El cavaller explica que és costum per part de la monarquia francesa tallar el pa en dotze bocins i repartir-lo amb un real d'argent entre els pobres. Açò, segons Massip, recorda la cerimònia paralitúrgica de repartir almoines entre una dotzena de pobres el Dijous Sant que practicaren reis com Martí l'Humà o Alfons el Magnànim. També té un caràcter teatral –d'«entremés burlesc» el qualifica el nostre autor– l'enginy del negre hortolà posat en pràctica per la Viuda Reposada per a enganyar Tirant i que amb el temps acabà formant part de *Molt de soroll per no-res* de Shakespeare.

En el vuitè capítol trobem l'estudi «El toisó d'or a escena: espectacle i imatge al servici de la casa de Borgonya (1454-1496)», que amplia geogràficament la visió catalanoaragonesa dels anteriors, encara que, també és cert, aquest orde tingué una repercussió important en la monarquia de la Corona primer i hispànica posteriorment. Massip estudia els referents de l'orde –Jàson i Gedeó– i la posada en escena dels valors polítics que defensava a partir dels

entremesos que s'ofेरiren en el conegut banquet del Faisà que tingué lloc a Lille el 1454. El toisó d'or també estigué present en l'entrada del príncep Carles a Bruges el 1515, en un entremés hispànic que demanava la reconquesta de Jerusalem. En aquest estudi, Massip també fa referència a l'entrada de Joana, filla dels reis Catòlics, a Brussel·les, on acudia per casar-se amb Felip el Bell. La ciutat oferí un conjunt d'espectacles sobre cadafals en què es lloaven diferents heroïnes clàssiques, bíbliques, llegendàries i històriques, prototipus de la princesa.

L'estudi nové, «Riure amb el cos: folls, gèperuts i bufons en l'espectacle català antic», s'aparta de les grans escenificacions àuliques i se centra en tots aquells personatges burlescos que formaren part de la societat medieval i, en concret, de les corts reials. El temps dins del cicle anual de festes dedicat als folls és el corresponent al que comença amb la diada de Sant Nicolau i acaba amb Carnestoltes. Era un període de transgressions i inversions socials que es palesava, i aquest només és un exemple, en l'elecció del Bisbetó, que, durant l'Octava dels Innocents, es convertia en una dignitat eclesiàstica paròdica i burlesca legitimada per a l'excés. Però el foll tenia la seua professió de bufó al costat dels grans senyors, considerat un talismà amb la funció de donar «alegria per tal de conjurar un malhumor o una malenconia que no pot ser bona per al recte exercici del poder» (200). Alguns d'aquests bufons aconseguiren renom, com és el cas de mossén Borra, que acabà soterrat al claustre de la seu de Barcelona, o del canonge Ester, al servei de Germana de Foix.

L'últim estudi inclòs en el llibre es titula «“Un quasi espill de vida”. Celebración cívica y fiesta urbana en la época de Fernando Álvarez de Toledo: la entrada del emperador a Mallorca (1541)». L'interés de l'entrada de Carles I a Mallorca, de camí al nord d'Àfrica, rau, d'una banda, en el caràcter erudit que pren el passeig del monarca a través dels diferents escenaris

efímers d'inspiració clàssica construïts per a l'ocasió, propis d'un esperit ja completament renaixentista; i, d'una altra, en l'exaltació personal del monarca. Com indica Massip, «con el advenimiento del Estado territorial cesarista y absoluto en los albores de la era moderna, se da carpetazo al modelo de la entrada solemne medieval [...] con los Austrias, la entrada solemne pasa a ser entrada triunfal» (p. 209-210).

Abans d'acabar m'agradaria destacar que ens trobem davant d'una obra que, com ens té acostumats Massip, destaca per l'erudició, l'exhaustivitat documental i el rigor. Rigor que de cap manera es veu empenyorat pels comentaris àcids que de tant en tant apareixen pel text i que ens permeten acostar-nos al pensament més personal de l'autor. Com a exemple, la puntualització en nota a peu de pàgina que trobem en el primer capítol quan parla del «revisi-onisme històric activat pel govern conservador imperant» per a ocultar les arrels arabojuives de la cultura ibèrica: «Tant la presentació a Montpeller com la publicació d'aquest estudi es féu en ple Asenarat (1996-2004)». Amb aquest tipus de comentaris tan sincers, que podríem considerar impropis de la «literatura científica», se'ns descobreix al darrere d'unes peces d'investigació impecables l'autoretrat de l'autor, i això fa, fins i tot, més interessant la lectura.

HÈCTOR CAMARA

NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

Observacions generals

Totes les col·laboracions que vulgueu presentar al Consell de Redacció de LA REL·LA caldrà enviar-les a l'adreça de l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó (apartat de correus 2031, 03205 Elx), d'acord amb les normes següents, abans del **31 de març**.

Els articles, escrits en català, s'hauran d'enviar en suport informàtic, en format Word o Openoffice per a Windows, acompanyat d'una còpia en paper, mecanografiada a doble espai (30 línies per 70 espais, 2.100 caràcters per full). Si feu servir cap altre processador de textos, caldrà indicar-ho, com també la versió que hi heu utilitzat. En qualsevol cas, caldrà adjuntar-hi dues còpies en paper.

Els articles de recerca i divulgació no podran superar les 25 pàgines DIN-A4, incloent-hi notes, gràfics, figures, apèndixs, etc. Els gràfics, figures, etc. s'hauran d'escanejar amb una resolució mínima de 300 píxels i s'hauran de presentar, en format JPGE, en un arxiu informàtic a banda del text de l'article. Quant als articles de la secció «Materials per a l'ensenyament», aquests no podran superar les 20 pàgines; mentre que les «Notes i comentaris» no podran sobrepassar les 15 pàgines. Pel que fa a les ressenyes, aquestes no podran excedir els quatre fulls.

Llevat del cas de les ressenyes, tots els textos hauran d'anar encapçalats amb el títol, el nom de l'autor/a i la institució o el centre d'estudis al qual pertany aquest. A més, cal adjuntar-hi un resum de 15 ratlles, amb indicació del nom complet de l'autor/a, adreça postal i electrònica, un telèfon de contacte en el cas de no disposar d'adreça electrònica i, si s'escau, el centre acadèmic, de recerca o d'ensenyament a què pertany o amb el qual col·labora.

Divisió/estructura dels articles

Segons les necessitats expositives, convé dividir l'article en apartats. Els títols dels epígrafs o subepígrafs han d'anar en redona normal negreta, en una línia separada dels paràgrafs precedents i següents.

Referències bibliogràfiques internes i notes

L'autor/a dels textos pot triar qualsevol dels sistemes estàndard de citació bibliogràfica:

- a) El sistema tradicional de nota a peu de plana, amb indicació d'autor, títol, lloc d'edició i pàgina, separades per comes i amb les abreviatures convencionals d'*op. cit.*, *ibidem*, *cf.*, *apud.*, etc. La primera vegada que se cita un/a autor/a caldrà fer-hi constar el nom (redona) i cognom/s (VERSALETES); en les citacions següents, el nom de fonts haurà aparèixer abreujat i el cognom o cognoms, en versaltes. Exemple: «La renovació dels estrats dominants va imposar la seua prepotència sobre l'entorn i va fer desaparèixer el paisatge medieval fins al trencament ecològic de la segona meitat del set-cents».¹
- b) El sistema <autor-any-pàgina>. En aquest cas, les referències s'hauran d'incloure dins del cos de l'article, i l'any i les pàgines hauran d'aparèixer entre parèntesis, separats per una coma. Quan la referència abaste tota una obra, caldrà ometre-hi explicitar les pàgines a què remet. Entre l'últim cognom de l'autor citat i l'any de publicació del text

¹ Vegeu Joaquim SERRANO JAÉN, *De patricis a burgesos*, Ajuntament d'Elx/Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1995, 97.

al qual es fa referència caldrà intercalar-hi dos punts. Exemple: «La renovació dels estrats dominants va imposar la seua prepotència sobre l'entorn i va fer desaparèixer el paisatge medieval fins al trencament ecològic de la segona meitat del set-cents» (SERRANO JAÉN: 1995, 97). El segon cognom de l'autor/a només s'hi haurà de fer constar si pot haver-hi confusió amb un altre autor.

Les notes crítiques, de nombre i extensió limitats (que s'hauran de reservar a explicacions o aclariments de l'autor), cal que figuren en un document informàtic a banda. No hauran de tenir un interlineat especial i hauran d'estar compostes en Times 9.

Les crides a nota s'hauran d'indicar en el cos de l'original en aràbics volats, darrere de la paraula indicada. Si aquesta porta després un signe ortogràfic (punt, coma, interrogació, etc.), l'aràbic de la nota caldrà posar-lo després del signe. Tant en un cas com en l'altre, les notes aniran numerades de forma correlativa a peu de pàgina.

Bibliografia

Independentment del sistema de citació bibliogràfica escollit, les referències que apareixen en el text s'hauran de repetir al final en un apèndix de bibliografia, ordenades alfabèticament pel primer cognom de l'autor. En el primer sistema s'hauran d'ajustar a les convencions següents:

- Articles (cognoms i nom de l'autor, títol entre cometes, nom de la revista o la publicació en què s'inclouen en cursiva, numeració, any, pàgines): PÉREZ MEDINA, Tomàs V., «La cultura tradicional de l'aigua a les Valls del Vinalopó», *Revista del Vinalopó*, 2, 1999, p. 99-112.

En el cas dels articles de diari, no cal indicar-ne el número; serà suficient amb la data completa.

- Llibres (cognoms, i nom de l'autor, títol en cursiva, editorial, lloc d'edició i any): ÁLVAREZ FORTES, A. M., *El sentit de la mort en l'Elx me-*

dieval. Un llibre de clàusules testamentàries de l'Església de Santa Maria (1294-1444), ICJGA, Alacant, 1997.

- Capítols o parts de llibres col·lectius o miscel·lanis (autor, títol entre cometes, en, primer autor, nom de l'editor o editors del volum, ed. o eds., ciutat, any, pàgines): CASTAÑO, Joan, «Pervivències barroques a les festes de la Vinguda de la Mare de Déu d'Elx del segle XIX», en ESCARTÍ, V. J. – ROCA, R. (eds.), *Cabanilles i el Barroc valencià. Actes de les II Jornades Culturals. Algemesí, 6,7 i 8 de novembre 1996*, Saó, València, 1999, p. 159-166.

- Els cognoms dels autors, en les referències bibliogràfiques o en la bibliografia, hauran de figurar sempre en versaletes, primer el cognom o cognoms; després, separat per una coma, el nom de fonts en redona. Caldrà utilitzar la mateixa tipografia per a noms d'autors o curadors d'un volum que apareguen citats en l'interior de la referència. Ex.: SARGATAL I VICENS, Jordi, «Avantprojecte d'arranjament: planificació de l'ús públic del Clot de Galvany», en SANSANO I BELSO, Vicent, *El Clot de Galvany d'Elx*, Ajuntament d'Elx, Elx, 1992.

- El nombre de volums de les obres citades s'haurà d'indicar darrere del títol, en aràbics i seguit de l'abreviatura *vol.*, sense marcar el plural. Ex.: BELENGUER, E., (COORD.), *Història del País Valencià*, 5 vol., Edicions 62, Barcelona, 1990. El volum recomanat s'haurà d'assenyalar amb la xifra romana corresponent darrere del títol. Ex.: CARRERAS I VERDAGUER, C., (Dir.), *Geografia General dels Països Catalans*, vol. VI, *La indústria i l'agricultura*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1993.

- Les obres d'un mateix autor i any caldrà ordenar-les afegint una lletra a la data: (1998a), (1998b), etc., i les pàgines s'hauran d'indicar amb l'abreviatura *p.*, tant per a indicar una pàgina com diverses.

Citacions

Les citacions breus (des d'una fins a tres línies) hauran d'aparèixer inserides en el text, entre cometes angulars (« »). Si són més extenses, hauran d'anar en paràgrafs a banda, sagnades, sense cometes i en Times 10, sense cursiva. Les elisions caldrà indicar-les amb tres punts entre claudàtors [...].

Requisits tipogràfics

El format general del text, a més de les especificacions indicades per a citacions extenses, haurà d'anar escrit en Times 12, sense sagnats ni tabuladors.

La cursiva podrà utilitzar-se per a títols de publicacions i per a destacar algun terme o diferenciar paraules o frases curtes en una llengua diferent de la de l'article, sempre que no vagen

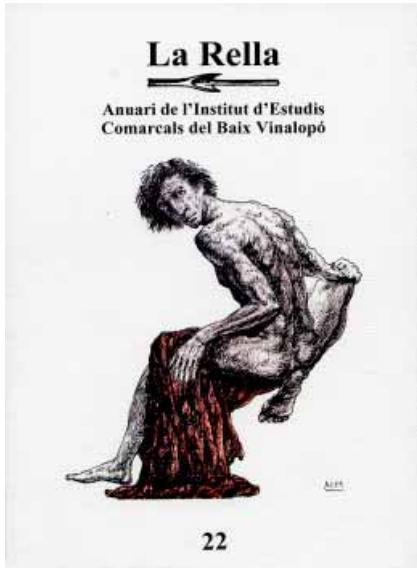
marcades ja entre cometes. No s'haurà d'utilitzar per a citacions.

Cal fer servir el guió curt en els casos ortogràficament exigibles i l'intermedi amb funció de parèntesi dins d'una frase. En aquest cas, si l'incís acaba en un punt i a part, s'haurà de suprimir l'últim guió.

Quan calguen distincions internes en una citació, s'hauran d'emprar les cometes d'acord amb aquesta gradació « “ ‘ ’ ” ».

Elements gràfics

Les taules i les figures, amb el text en Times 10, s'hauran de numerar consecutivament. La llegenda explicativa o identificativa haurà d'anar en la part inferior o als costats, segons aconselle la maquetació, separada per un espai, en el cas de les figures, i en la superior, en el cas de les taules.

La Rella

La revista del Baix Vinalopó

Índex del número anterior

Editorial.....	7
TEXTOS DE RECERCA I DIVULGACIÓ	
Luis A. MARTÍNEZ, <i>La justícia en les despeses públiques: trenta anys d'experiència constitucional</i>	11
Eduard BAILE, <i>Aportacions al lèxic aspenc d'origen català</i>	25
M. Carmen ASENSIO, M. Luísa GIL, <i>Una aproximació a l'estudi de la població de Crevillent (1481-1609)</i>	41
Isabel CASAS, <i>L'arquitectura del Cementeri Vell d'Elx</i>	59
Vicent F. SOLER, <i>Notes per a la història de l'Institut Nacional de Segona Ensenyança d'Elx (1931-1939)</i>	79
Samuel ORTIZ, <i>Reinventar el centre històric: la contribució de la geografia a la planificació urbana de Santa Pola</i> ...99	
MATERIALS PER A L'ENSENYAMENT	
Antonio Israel MERCADO, Erundina PÉREZ, José J. JUÁREZ, <i>Matemàtica creativa?</i> <i>Elaboració de rutes matemàtiques en centres educatius</i>	117
NOTES I COMENTARIS	
Jordi MIRANDA, <i>Els models cosmològics al llarg de la història</i>	135
José V. CANDELA, <i>El futur de les ciutats i de la societat urbana a través del cinema</i>	143
Francisco Javier BROTONS, <i>Crònica d'una infàmia: l'expulsió dels moriscos d'Elx</i>	163
José F. CÀMARA, <i>El desafiament de la crítica cinematogràfica: un exemple en la premsa històrica local</i>	175
Xavier MAS, <i>Tocs, quarts i senyals. Una visió de les campanes de Santa Pola</i>	191
Miguel ORS, Gaspar MACIÀ, Fernando RAMÓN, Gaspar JAÉN, Justo MEDRANO, <i>IX Sopar de Tardor: nomenament dels Socis d'Honor 2008</i>	209
José F. CÀMARA, <i>Memòria d'activitats. Any 2008</i>	221
RESSENYES	
Hèctor CÀMARA, Manuel CULIÁÑEZ, Anna DEVIS, Juan MARTÍNEZ, Luis Pablo MARTÍNEZ, Rafael MARTÍNEZ, Joaquim SERRANO.....	229

Assegura't el teu exemplar: associa't a l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó (IECBV)
[<http://www.iecbv.com>]

INSTITUT D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX VINALOPÓ

FITXA DE SOCI / SÒCIA

Cognoms Nom

NIF Adreça

Població Codi Postal C. electrònic

Professió Any naixement

Telèfon particular Telèfon treball

Es dona d'alta en l'IECBV amb una quantitat anual de

- r 25 € en concepte de quota única anual
- r 35 € en concepte de quota anual de suport
- r 60 € en concepte de quota anual com a soci protector
- r 15 € en concepte de quota única anual (només per a ESTUDIANTS i ATURATS)

Data

Signatura

Sr./Sra. Director/a de l'entitat bancària

Adreça sucursal

Localitat Codi postal

Codi entitat Codi sucursal DC

Número del compte corrent o llibreta

Li demane que curse les instruccions oportunes perquè, fins a nou avís i a partir de la data, siguin carregats al meu compte els rebuts que anualment li presentarà l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó, CIF: G 03722501.

Cognoms Nom

Data

Signatura